

Suvi Fried

Ostarista paikalliskeskukseksi

Lähion kauppapaikan muodonmuutos eläkeikäisten kuvaamana ja kokemana

The renewal of a local shopping centre: the transformation of a suburban centre described and experienced by the aged people

Finnish suburbs are facing remarkable changes as the age structure of the population continues to shift towards a more mature society. This research examines the descriptions and experiences of retired residents of a large suburb where a local shopping centre was renewed and enlarged. The 29 respondents of the interviews were first encountered before the renewal of the shopping centre took place and then a year after the opening of the new extension. In addition, a planner, a city officer and the owner were interviewed about the development process of the shopping centre. The analysis was structured using the framework of action, orientation and fantasy applied from the work of Rowles (1978). The results from the interviews showed a focus on action with less attention to orientation and fantasy. Also, the renewal of the shopping centre attracted respondents to get out more with the emphasis on getting exercise and socializing rather than actual shopping. The respondents demonstrated their ability to engage in active redefinition of a commercial venue to act as a space of casual everyday encounters.

Keywords: local shopping center, the aged, suburb, changing cityscape

Johdanto

Suomalaisia eläkeikäisiä on julkisen tilan käyttäjinä vielä tutkittu varsin vähän. Vanhenemiseen ja vanhoihin ihmisiin liittyvät tutkimukset ovat kohdistuneet esimerkiksi kotiin ja kotona asumiseen (Vilkko 2000; 2010), Espanjan Aurinkorannalla asuviin eläkeikäisiin (Karisto 2008) ja lähiössä asuvien eläkeikäisten elämäntapaan (Haarni 2010). Lisäksi on tutkittu muun muassa ikäihmisten käsitteitä arjen sujumisesta erilaisten tukiverkoston toiminnan kannalta (Rajaniemi 2006), omaishoitajien kokemuksia elinympäristöstään (Fried *et al.* 2005), vähittäiskaupan saavutettavuutta ikäihmisten näkökulmasta (Kohijoki 2010) sekä ympäristön esteettömyyteen ja palvelujen saavutettavuuteen liittyviä erilaisia kustannuksia vanhoille ihmisille ja kunnille (Rounakoski *et al.* 2005). Sen sijaan ikäihmisten kokemuksia asuinalueesta kaupunkitilan käyttäjinä tai mielipiteitä kaupunkitilasta ei juuri ole tutkittu. Jussi Semin (2010) tuore väitöstutkimus eri sukupolvien paikkakokemuksista on tällä saralla tärkeä avaus. Semin aineistona olleissa kirjoituksissa piirtyi hienovarainen kuva ”työn” ja ”muutoksen” sukupolvien lapsuuden muistoista ja elämäkokemuksista muuttuvassa kaupungissa, mutta kuten Semi itsekin toteaa, vanhempien sukupolvien edustajat kirjoittivat vähän tästä ajasta ja arkipäiväisistä paikkakoke-

muksista muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Terveystieteilijä Merja Rantakokko (2011) puolestaan tutki terveysgerontologian näkökulmasta ikäihmisten kokemia ympäristön esteitä ja niiden yhteyksiä ulkona liikkumiselle ja elämänlaadulle.

Suomalaisten ostoskeskusten tutkimus on vilkastunut vasta viime vuosina. Turo-Kimmo Lehtonen ja Pasi Mäenpää (1997) selvittivät kuluttajien kokemuksia suomalaisen kauppakeskuskulttuurin mullistaneesta Itäkeskuksesta, mutta rajasivat vastanneiden ikäryhmän alle 65-vuotiaisiin. Tuoreessa teoksessaan Pasi Mäenpää (2011) pohtii kauppakeskuksen ongelmallisuutta ja rajallisuutta julkisena tilana ja visioi mahdollisuuksista kehittää asuinalueiden ostareita monipuolisempaan ja elämyksellisempään suuntaan. Vesa Kannisen ja Annuska Rantasen työryhmineen (2010) toteuttamassa selvityksessä arvioidaan kauppakeskuksia kestävä kehityksen ja kaupunkirakenteen näkökulmasta. Heidän tutkimuksessaan ikäihmiset nostetaan jo esiin omalla tavallaan kiinnostavana kuluttajaryhmänä. Turun seudulla käynnissä olevassa talousmaantieteen alan kuluttajakäyttöön kohdistuva tutkimushanke KUMU 2011 nostaa suuret ikäluokat ja ikääntyneet kuluttajat erityisen huomion kohteeksi (Turun kaupparakentamiskeskus 2011).

Tässä artikkelissa tavoitteena on tarkastella poikkitieteellisestä näkökulmasta lähiössä asuvien eläkeikäisten kuvailuja ja kokemuksia kaupassa käymisestä ostarin laajentuessa paikalliskeskukseksi. Tutkimuksen lähtökohdat ovat ikääntymisen tutkimuksessa ja aluetieteessä. Pyrkimyksenä on yhtäältä kuvailla eläkeikäisten näkökulmasta kaupunkitilan muutoksen vaikutuksia kaupassa käymisen käytäntöihin ja toisaalta taustoittaa muutosprosessia havaintojen ja asiantuntijahaastatteluiden avulla. Poikkitieteellisen näkökulman vuoksi käytetty kirjallisuus sisältää toisistaan hyvinkin poikkeavia näkökulmia. Yhtäältä nostetaan esiin havaittuja yhteyksiä asuinalueen rakenteen ja eläkeikäisten terveyden ja liikuntatottumusten välillä. Toisaalta asuinalue, ja tässä erityisesti kauppakeskus, nähdään julkisena tilana, joka mahdollistaa paitsi päivittäistavaroiden hankinnan, myös muita eläkeikäisille merkityksellisiä kokemuksia ja toimintoja. Kauppakeskuksen määrittäminen julkiseksi ei ole kiistaton väite (Semi 2010; Mäenpää 2011), ja tähän problematiikkaan palataan vielä myöhemmin. Tässä artikkelissa kuvattu aineisto ja tulokset ovat osa laajempaa Ikääntyminen kaupunkiympäristössä -tutkimushanketta (URBAGE).

Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa ikäihmisiä ja heidän asuinalueitaan on tutkittu runsaasti, erityisesti liittyen hyvinvointiin ja terveyteen. Esi-

merkiksi naapuruston sosiaaliseen elämään osallistumisen on havaittu olevan tärkeää ikäihmisten hyvinvoinnille ja identiteetille (Peace *et al.* 2006). Lukuisat epidemiologiset tutkimukset ovatkin osoittaneet asuinalueiden ominaisuuksien olevan yhteydessä ikäihmisten yleiseen hyvinvointiin ja toimintakykyyn (Bowling *et al.* 2006; Freedman *et al.* 2008), painonhallintaan (Berke *et al.* 2007; Grafova *et al.* 2008) ja sosiaaliseen pääomaan (Leyden 2003). Kävelyn harrastaminen on havaittu ikäihmisillä yhdeksi tärkeimmistä tekijöistä hyvän terveyden ylläpitämisessä, ja sen myötä kävelyystävällisissä naapurustoissa asumisen on nähty olevan yhteydessä parempaan toimintakykyyn (Simonsick *et al.* 2005; Newman *et al.* 2006). Kävelymääriäkin on arvioitu ja vertailtu, ja esimerkiksi lähipalvelujen sijainnin, alueen rakentamisvuoden ja risteystiheyden (Handy *et al.* 2002; King *et al.* 2005) sekä kävelyverkoston tiheyden (Handy *et al.* 2002; Saelens *et al.* 2003; Frank *et al.* 2005; Berke *et al.* 2007) on havaittu olevan yhteydessä asukkaiden säännöllisesti kävelemiin matkoihin. Umpikujamaisten katujen ja ruutukaava-alueiden vertailu osoitti, että perinteisemmällä ruutukaava-alueella oli monipuolisemmat kävely-yhteydet (Saelens *et al.* 2003).

Suomalaiset lähiöt ovat tulleet keski-ikäen, ja ympäristön fyysisen muutoksen lisäksi myös niiden väestö on muuttunut valtavasti. 1970-luvulla nousseiden lähiöiden ikärakenne on viimeistään viime vuosina alkanut muistuttaa koko väestön ikärakennetta, kun lähiöitä asuttaneet suuret ikäluokat ovat saavuttaneet 65 vuoden rajajäpykin. Yli 65-vuotiaiden osuus on tällä hetkellä noin 17 prosenttia ja sen ennustetaan nousevan seuraavan kymmenen vuoden aikana noin 23 prosenttiin (SVT 2011).

Tässä tutkimuksessa huomio kohdistuu Tampereella sijaitsevaan Hervannan kaupunginosaan, joka on noin 25 000 asukkaan lähiö. Hervantaa ja hervantalaisia on aikaisemmin tutkinut muun muassa Irene Roivainen (1993; 1999), ja Hervannasta on tehty lukuisia selvityksiä eri hankkeiden yhteydessä (esim. Häkli *et al.* 2003). Hervannan ikärakenne oli pitkään nuorehko, eikä hervantalaisien ikäihmisten kokemuksia asuinalueestaan ole aikaisemmin selvitetty. Ikäihmisten määrän kasvu on kuitenkin ennakoitu muun muassa lähiöuudistukseen liittyneissä hankkeissa (esim. Karjalainen 2004), ja yksi Hervannan lähiöuudistuksen kärkihankkeista olikin Keinupuiston lähipalvelukeskuksen päiväkodin lakkauttaminen ja keskuksen kehittäminen ikäihmisten asumisen ja palveluiden keskittymäksi 2000-luvun taitteessa.

Matti Kortteisen (1982) tutkimus piirsi kuvaa suomalaisesta lähiöstä muun muassa kotiäitien eristyneinä yhteisöinä, mutta viimeaikaiset lähiöitä koskettaneet tutkimukset ovat osoittaneet, että lähiöissä kasvaneilla on useimmiten myönteisiä muistoja kasvuympäristöstään (Saarikangas 2002) ja lähiössä asuvat eläkeikäiset ovat kertoneet viihtyvänsä asuinympäristössään (Haarni 2010). Kortteisen (1982) havainnot miesten ja naisten erillisistä maailmoista ja nuorien perheiden esikaupunkielämään totuttelusta muodostavat tälle tutkimukselle kiinnostavan historiallisen ankkurin. Tutkimukseen haastatelluista eläkeikäisistä osa on lähiöihin 1970-luvulla muuttaneita silloin nuoria aikuisia. Nyt he ovat tulleet eläkeikään, ja oltuaan aikanaan luomassa lähiöiden elämäntapaa he ovat nyt lähiöiden eläkeläismaailmojen edelläkävijöitä.

Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat perustuvat yhdysvaltalaisen vanhoja ihmisiä tutkineen Graham D. Rowlesin (1978) kehittämään jaotteleluun. Rowles havainnoi ja haastatteli kuukausien ajan vanhoja ihmisiä ja tunnisti aineiston perusteella neljä osatekijää (toiminta, orientoituminen, tunne ja mielikuvitus), joiden yhteisvaikutuksesta ihmisen paikkakokemus jäsentyy (ks. myös Sarola 1994). Tämän vuosikymmenien takaa haetun teoreettisen viitekehyksen soveltamista perustelee se, että se luotiin haastatteleamalla ja havainnoimalla omissa kodeissaan tutkimushetkellä itsenäisesti asuvia ikäihmisiä. Sittemmin maantieteellisistä otetta soveltavissa tutkimuksissa ikäihmisiä on pääsääntöisesti tutkittu hoivan, terveyspalvelujen, esteellisyyden ja uhkien näkökulmasta (esim. Andrews & Phillips 2005). Tässä artikkelissa ikäihmisiä ajatellaan eläkeiän ylittäneinä mutta muuten tavallisina aikuisina, jotka käyttävät kaupunkitilaa elämäntilanteensa – eläkkeellä olon – vuoksi omalla erityisellä tavallaan. Kauppakeskuksessa käyminen jäsentyy tämän viitekehyksen mukaan hieman soveltaen seuraavasti: 1) toimintaa on kauppareissu käytäntönä ja ihmisten kohtaaminen, 2) orientoituminen ymmärretään kokemuksina etäisyyksistä ja itse kauppareissurakennuksesta ja 3) tunteet ja mielikuvat ryhmitellään tässä yhteen sisältämään mielikuvat, tunteet ja muistot kauppareissusta ennen ja jälkeen.

Tutkimuksessa haastatelluilta ihmisiltä kysyttiin, miten he kokivat asuinlähiönsä kauppareissun ja erityisesti miten sen laajennus mahdollisesti vaikutti niihin kokemuksiin. Huomio kohdistui erityisesti siihen, miten kauppareissut toteutuivat käytäntöjen ja ihmisten kohtaamisen näkökulmasta (toiminta), miten itse rakennusta arvioitiin (orientaatio) ja millaisia mielikuvia

ihmiset ottivat esille liittyen muistoihin, historiallisiin kerrostumiin tai tulevaisuuden näkymiin (tunteet ja mielikuvat). Kauppakeskuksen esteettömyyden ja saavutettavuuden kautta pohdittiin mahdollisia ikäihmisiin epäsuorasti kohdistuvia kaupunkitilasta ulossulkemisen tapoja.

Tutkimuksen kauppareissujen kohde oli laajentuva ja uudistuva Hervannan ostoskeskus Tampeereella. Keskuksen alkuperäinen osa valmistui 1979 osana Raili ja Reima Pietilän suunnittelemaa Hervannan keskusakselia. Vuonna 2007 valmistuneen laajennuksen myötä kaupan bruttoala kasvoi noin 9 000 neliömetristä yli 20 000 neliömetriin, ja tämän lisäksi kauppareissun alle rakennettiin 300 autopaikan parkkihalli. Laajennusosan rakentamisen lisäksi vanha osa remontoitiin, ja koko uudistunut kauppareissu Duo avattiin syksyllä 2007. Esimerkiksi päivittäistavarakaupan osalta muutos merkitsi sitä, että kahden pienehköön ruokakaupan sijaan uudistuneessa paikalliskeskuksessa on nyt kolme suurta supermarketia. Hervannan erikoistavarakauppojen tarjonta keskittyi Duoon, jossa on myös kahviloita, ravintoloita ja posti. Asuinalueen reitistön kannalta ostoskeskuksen uudistuminen oli osa laajaa täydennysrakentamisen prosessia, jonka tuloksena Hervannan länsipuolen työ- ja opiskelupaikkojen keskittymä yhdistyy nyt luontevammin ja uusien kulkuväylien myötä kiinteämmin itäiseen asumisvoittoiseen alueeseen. Kauppakeskus Duon kaksi risteävää pääkäytävää täydentävät siis osaltaan kaupunginosan sisäistä reitistöä.

Aineisto ja analyysi

Tämän tutkimuksen tärkeimpänä kohdejoukkona on noin 30 eläkkeellä olevaa hervantalaista, joita haastateltiin kauppareissussa asioimisesta ennen laajennuksen avajaisia ja vuosi laajennuksen jälkeen. Ensimmäistä haastattelua kutsutaan katukyselyksi. Katukyselyt toteutettiin ostoskeskuksen sisällä ja lähikaduilla ennen laajennusosan avajaisia keväällä 2007. Katukyselyyn otettiin mukaan ostoskeskuksessa asioivia, asioineita tai sinne matkalla olevia eläkeikäisiä. Aineistonkeruuta voisi kutsua kohdennetuksi näytteeksi hervantalaisista eläkeikäisistä (Eskola & Suoranta 2003). Haastattelun päätteeksi haastatelluilta kysyttiin, voiko heihin ottaa yhteyttä vuoden päästä uudestaan. Yhtä lukuun ottamatta kaikki antoivat luvan ja yhteystiedon. Runsaan vuoden päästä katukyselyyn osallistuneille soitettiin ja toteutettiin puhelinhaastattelu samalla puolistrukturoidulla lomakkeella kuin vuotta aikaisemmin. Haastattelujen kysymyksissä

käsiteltiin käyttäjänäkökulmia, kokemuksia ja mielipiteitä kauppakeskuksen muutoksista sekä asiointikokemuksia kokonaan uudistuneessa keskuksessa keväällä 2008. Yhtä lukuun ottamatta kaikki katukyselyyn osallistuneet tavoitettiin puhelimitse. Keväällä 2007 osallistuneista 31 henkilöstä vuoden päästä tavoitettiin 26 henkilöä. Näistä 26 haastattelusta kolme oli vuonna 2007 liikkeellä pariskuntana, joten yhteensä tavoitettuja oli 29 henkeä. Vastanneiden iän keskiarvo oli vuonna 2007 noin 76 vuotta (vaihteluväli 61–87 vuotta), alueella asuttujen vuosien keskiarvo oli noin 21 vuotta ja kodin etäisyys kauppakeskuksesta vaihteli sadasta metrillä noin puoleentoista kilometriin (keskiarvo 720 metriä).

Aineistonkeruussa sovellettiin etnografisen haastattelun menetelmää (esim. Huttunen 2010; Rastas 2010). Etnografisella haastattelulla tarkoitetaan tässä sitä, että tutkija oli jo ennen katukyselyä tehnyt alueella kenttätyötä, havainnoinut asukkaiden arkipäiväisiä käytäntöjä ja joiltakin osin osallistunut niihin. Kohdennettujen, kaupassa käymiseen liittyvien haastattelujen toteutuksen kannalta oli välttämätöntä laatia strukturoituja ja puolistrukturoituja kysymyksiä sisältävä kyselylomake, jossa oli lisäksi joitakin täydentäviä avoimia kysymyksiä. Ikäihmisen haastattelemisessa on tärkeä kertoa selvästi, mistä haastatteluissa on kyse ja mitä tiedolla tehdään (Lumme-Sandt 2005). Kentälle pääsy ja haastattelujen toteuttaminen onnistui hyvin. Eläkeikäisillä on tyypillisesti hieman väljemmät päiväohjelmat kuin muilla ikäryhmillä, joten useimmat suostuivat lyhyeen haastatteluun epäröimättä. Lisäksi monet ilahtuivat siitä, että heidän mielipidettään omasta kaupunginosaa koskevistä asioista kysyttiin. Samantapaisia, myönteisiä kokemuksia kuvailee myös Ilka Haarni (2010) omassa tutkimuksessaan lähiössä asuvien eläkeikäisten parissa.

Eläkeikäisten lisäksi tutkimuksessa haastatettiin kolmea hankkeen suunnitteluun ja toteutukseen osallistunutta asiantuntijaa. Asiantuntijoiden (suunnittelija, virkamies, omistajan edustaja) haastatteluissa sovellettiin eläkeikäisten haastattelun puolistrukturoituja kysymyksiä ostoskeskuksen toimivuudesta ja sujuvuudesta sekä asiantuntijoiden arvioita rakennuksesta ja ostoskeskuksesta kaupunkitilana ja ihmisten kohtaamisen paikkana. Asiantuntijahaastattelut täydensivät tutkijan taustaymmärrystä ostoskeskuksen laajenemisen toteutumisesta prosessina ja johtivat laaja-alaisempaan mahdollisuuden arvioida kaupunkitilan muutosta pidemmällä aikajanelalla. Erityisesti hankkeen suunnittelija oli ollut mukana Hervannan uudistus-

hankkeissa jo 1990-luvulta alkaen, joten hänellä oli hyvä käsitys kaupunginosasta, ostoskeskuksesta ja asukkaista.

Analyysin kohteena olivat katukyselyn puolistrukturoituihin kysymyksiin annetut auki- ja kirjotetut avoimet vastaukset ja ammattilaisten litteroidut haastattelut. Katukyselyn taustatiedot raportoidaan paikoin määrällisesti, jotta lukijalle syntyisi mahdollisimman hyvä käsitys haastattelujen taustoista ja asioimiseen liittyvistä käytännöistä. Avoimet vastaukset analysoitiin teemoittamalla aineisto toimintaa ja ihmisten kohtaamista, orientaatiota ja mielikuvia kuvaaviin osuuksiin, minkä jälkeen edettiin tulkintojen tekemiseen (Eskola & Suoranta 2003). Asiantuntijahaastattelujen analyysissa aineiston käsittelyn tapa oli erilainen. Marja Alastalo ja Maria Åkerman (2010) pohtivat tieto-orientoituneen haastattelun jäämistä varjoon viimeaikaisessa laadullisessa menetelmäkirjallisuudessa. Tässäkin tutkimuksessa on kyseessä prosessikuvaus, jossa asiantuntijoiden haastattelujen tavoitteena oli nimenomaan saada tietoa tietystä kaupunkikehityshankkeesta ja sen taustoista. Katukyselyllä ja puhelinhaastatteluilla hankitun aineiston luonne on monitasoinen. Yhtäältä haastattelut kertoivat ostosmatkojen käytännöistä ja havainnoistaan ostoskeskuksen muutosprosessista, ja toisaalta he liittivät vastauksiinsa omia merkityksenantojaan ja tulkintojaan. Tässä ajatellaan, että haastateltu voi olla sekä todistaja että kokija.

Ostoksilla käyminen

Katukyselyn ja vuotta myöhemmin tehdyn puhelinhaastattelun tulokset havainnollistivat konkreettisesti sitä, kuinka monimuotoisia ja sisältörikkaita kauppareissut voivat olla. Vuonna 2007 monet kertoivat käyvänsä ostoskeskuksessa kolme tai neljä kertaa viikossa. Vuoden päästä ostosreissujen määrä oli hieman suurempi, ja silloin noin puolet kertoi käyvänsä jokaisena arkipäivänä ja osa lauantaipäivänkin. Yli puolet vastanneista kulki kauppareissut kävellen kumpaankin suuntaan kumpanakin vuonna. Osalle kävely ei tuottanut ongelmia, osalla kävelyn tukena oli rollaattori, jolloin pieneenkin matkaan saattoi kulu melko pitkä aika. Viikoittaiset kauppareissujen määrät eivät liittyneet yksiselitteisesti tarpeellisten ostosten tekemiseen. Esimerkiksi yksi vastanneista kertoi, että hän ”säästää ostoksia, jotta pitäisi seuraavanaikin päivänä lähteä”. Toinen samantapainen vastaus kuului seuraavaan tapaan: ”käyn melkein joka päivä, teen vaikka tikusta asiaa”. Haastatelluista kolme viittasi suoraan lääkärin suosituksen kävellä

mahdollisimman paljon. Yksi haastatelluista, jolla kauppareissut alkoivat jo käydä raskaiksi ja jonka tytär jo tarjosi apuaan, kuvaili päättäväisesti, että *”mää en anna periks. Ihminen haluaa tehdä omat ostokset. Mää oon muuten laiska liikkumaan mutta kauppareissut mää teen.”* Hervannassa on erinomaiset kävelyreitit ja niitä on runsaasti. Kevyen liikenteen väyliä on myös perinteisen ruutukaavan korttelin sisällä, joten reitistöt kulkevat viheralueiden poikki ja pihapiirien välissä erillään katuverkosta. Monissa tutkimuksissa onkin havaittu, että asuinalueen käveltyvyys (*walkability*) on ratkaiseva tekijä, kun vertaillaan eläkeikäisten säännöllisesti kävelemiä matkoja (Berke *et al.* 2007).

Jotkut haastatellut painottivat myös kauppareissuista suoriutumista oman kunnossa pysymisen osoituksena. Kun kunto heikkenee niin, että kauppareissusta tulee ponnistus, se saa painoarvoa säännöllisenä selviytymisen osoituksena. Lähtemällä kauppa-keskukselle, joko kävellen tai palvelubussilla, todistaa ja samalla uusintaa itselleen, ja mahdollisesti muillekin, että pääsee edelleen liikkeelle ja on osa vapaamuotoista yhteisöä, jonka jäsenet kohtaavat säännöllisesti toisiaan kauppa-keskuksessa. Eräs vastaajista, joille kauppareissu oli jo fyysisesti raskas mutta henkisesti välttämätön, kuvaili tuntemuksiaan kauppareissun jälkeen: *”Sitten on jälkeen se ihana olo kun on käynyt.”*

Kauppa-keskus ihmisten tapaamisen paikkana

Vuonna 2007 vastaajista neljä ja vuonna 2008 viisi piti kauppa-keskusta viihtyisänä ihmisten tapaamispaikkana. Noin puolet vastaajista piti sitä vuonna 2007 ”sopivana” ihmisten tapaamisen paikkana, mutta moni täydensi vastaustaan erilaisin vähättelevin ilmauksin kuten *”en itse”*, *”ainut paikka”* tai *”näyttää monet jäävän”*. Vaikutti siltä, että vastaajat eivät halunneet määritellä ostoskeskusta ihmisten tapaamisen paikkana, tai ainakin he pyrkivät tuomaan esille, että heille itselleen *”kauppa on kauppa”*. Vuonna 2008 enää kolme haastatelluista vastasi, ettei jää seurustelemaan tai viettämään aikaa Duolle siellä käydessään. Useimmat kommentit osoittivat, että uutta kauppa-keskusta pidettiin aikaisempaa viihtyisämpänä ja houkuttelevampana paikkana ihmisten tapaamiseen. Puhelinhaastattelussa katukyselyä useampi kertoi lähtevänsä ostoskeskuksen suuntaan ilman, että olisi varsinaisia asioita toimitettavana. Tämän aiheiston valossa syntyy vaikutelma, että haastatellut suhtautuivat pidättyväisemmin ajanviettoon ja ihmisten tapaamisen kauppa-keskuksella ennen

laajennusta kuin sen jälkeen. Katukyselyn keskustelujen ja vastausten valossa vaikutti jopa siltä, että olisi jollain tapaa sopimatonta myöntää käyvänsä kauppa-keskuksella ilman jotakin konkreettista asiaan. Esimerkiksi kukaan naisista ei lähtenyt liikkeelle ilman toimitettavaa asiaa. Vuonna 2008 puhelinhaastattelun vastausten perusteella ihmisten tapaamisesta oli sen sijaan tullut luontevampi ja mieluisampi osa kauppareissua. Kenttähavainnot tukevat tätä tulkintaa.

Suunnittelijan mukaan ei ole epäilystäkään siitä, etteikö kauppa-keskus olisi ihmisten tapaamisen paikkana *”erittäin tärkeä”*. Paikalle oli jo ehtinyt muotoutua perinteitä, ja laajennuksen myötä olosuhteet parantuivat huomattavasti. Myös lähialueella toteutuneet uudisrakennushankkeet ovat tuoneet runsaasti uusia asukkaita, jotka monipuolistavat ja vahvistavat kauppa-keskuksen asiakaskuntaa. Avajaisten aikaan ei vielä ollut kokemuksia siitä, kuinka kauppa-keskuksen sosiaalinen elämä mahdollisesti muuttuu. Esimerkiksi haastatellulla virkamiehellä ei ollut suuria odotuksia siitä, että laajennuksen myötä sosiaalinen vuorovaikutus varsinaisesti muuttuisi parempaan suuntaan. Kiinteistötoimijan edustajan kokemukset Hervannan ostoskeskuksen erityisluonteesta ihmisten tapaamisen paikkana tiivistyvä seuraavaan kuvaukseen asiakaskontakteista: *”hyvin semmonen maanläheinen tuttuus, että ei vaan mennä kauppaan vaan nimenomaan se on vähän niinkuin kylässä käymistä, semmonen olo verrattuna kaikkiin muihin kauppa-keskuksiin.”*

Graham Rowlesin (1978) viitekehyksen kannalta tuloksia voi tulkita seuraavaan tapaan. Rowles jakaa toiminnan kolmeen tasoon sen mittakaavan ja toistuvuuden perusteella. Näistä lähialueen palvelujen käyttö määritellään toisen tason toiminnaksi. Ensimmäinen taso viittaa kodissa tapahtuvaan toimintaan ja kolmas taso harvemmin ja kauemmas kotoa suuntautuviin toimintoihin. Rowles kiinnittää huomiota yhtäältä yksilön fyysisen suorituskyvyn heikkemiseen ja terveyden aiheuttamiin rajoituksiin sekä toisaalta ympäristön fyysisiin ja sosiaalisiin rajoituksiin. Tässä tutkimuksessa havaittiin, että vain muutaman osallistujan oma tai puolison toimintakyky oli heikentynyt vuoden aikana. Osa vastanneista kertoi myös toipumisesta ja toimintakyvyn parantumisesta aikaisempaan verrattuna. Samoin ympäristön osalta havainnot tukevat varsin myönteisiä tulkintoja. Hervannassa oli alun perinkin hyvät kevyenliikenteen verkostot ja palveluliikenteen palvelut. Uudistuneen ostoskeskuksen myötä ainakin tämän tutkimuksen perus-

teella ympäristön fyysiset ja sosiaaliset rajoitukset vähenivät entisestään.

Rowlesin (1978) erittelemät orientaatio ja toiminta ilmenivät tässä, ostoksilla käymisen tarkastelussa toisiinsa nivoutuneina. Reitistön hallinta, orientaatio, sisältyi kaupassa käymiseen, toimintaan. Ilka Haarni (2010) kuvaa omassa tutkimuksessaan yhteisen yksinkertaisen tekemisen, kuten kahvin juomisen, merkitystä yhteisöllisyyden tunnetta tuottavana toimintona. Tässä tutkimuksessa havaittu kauppakeskukselle kulkeminen on yhteistä, mutta luonteeltaan äärimmäisen informaalia toimintaa, yhteisöllisyyden rakentamista jokseenkin keveimmällä mahdollisella tavalla. Paula J. Gardner (2011) kertoo tutkimuksessaan kolmansissa paikoissa (*third place*, Gardner sit. Oldenburg 1989), kynnyspaikoissa ja siirtymävyöhykkeillä muodostuvien sosiaalisten kontaktien runsaudesta ja merkityksellisyydestä tutkituille vanhoille ihmisille. Sosiaalisia tukiverkostoja on tutkittu ikääntymisen tutkimuksessa runsaasti (esim. Rajaniemi 2006), mutta satunnaiset kontaktit kadulla, busseissa, kaupan jonoissa ja tässä tapauksessa kauppakeskuksen käytävillä ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

Kohtaamisten ja tapaamisten näkökulmasta yhteisten tila-aika-käytäntöjen muotoutumisella oli oma merkityksensä. Haastateltujen aikataulutietoisuus kohdistui palvelubussien ajoaikoihin, kassajonojen pituuden vaihteluun aamu- ja iltapäivän tunteina ja tuttavien kanssa muotoutuneisiin satunnaisten tapaamisten ajoitukseen. Monet tässä tutkimuksessa haastatellut ikäihmiset kertoivat lähtevänsä liikkeelle aamupalan jälkeen. Ilka Haarni (2010) kuvaa, kuinka hänelle kenttätöyön aikana avautui aikaisemmin tuntematon asuinalueen arki aikana, jolloin hän aina aikaisemmin oli ollut työpaikallaan. Arkiaamun ruuhkan jälkeen monissa nykypäivän lähiöissä alkaa todellakin aivan omanlaisensa ”ruuhka”, joka ei ole erityisen hätäinen tai kiirehtivä mutta toisaalta omalla tavallaan hyvin aikataulutietoinen. Haarnin omassa tutkimuksessaan kuvailema ”ruuhka” oli havaittavissa myös Hervannassa.

Haarnin (2010) kuvaus paljastaa työssäkäyvän ja eläkeikäisen ajallisen etäisyyden toisistaan ja kuinka koko asuinalue vaikuttaa Haarnista vieraalta, kun hän oleskelee siellä hänelle aikaisemmin tuntemattomaan aikaan. Tässä tutkimuksessa haastatellut ikäihmiset kertoivat lähtevänsä liikkeelle yleensä jo aamupäivän aikana, ja maininnat iltakävelyistä liitettiin kesäaikaan. Tavallisimmat perustelut aamupäivällä lähtöön liittyivät siihen, että kauppakeskuksessa oli silloin rauhallisempaan

ja vähemmän jonoja. Myös Semi (2010) viittaa omassa tutkimuksessaan siihen, että eläkeikäiset eivät mielellään lähde ulos illalla, etenkin pimeän tulon jälkeen. Eläkeikäiset ovat luontevasti liikenteessä aamupäivisin, koska yleensä heidän päivätyönsä on väljempi (Kuoppa 2010), ja sen vuoksi he voivat vapaammin valita esimerkiksi kauppakeskuksessa asioimisen ajat. Näiden vielä heikkojen vihjeiden perusteella kiinnostava jatko-tutkimuksen aihe olisi tutkia tarkemmin kaupunkitilan eri käyttäjäryhmien kokemuksia kaupungista eri vuorokauden aikoihin. Sarah Harperia ja Glenda Lawsia (1995: 202) mukaillen ikäihmiset eivät ainoastaan aktiivisesti osallistu yksittäisten paikkojen uudelleen määrittelyihin, vaan väestön ikääntyminen vaikuttaa paikkojen sosiaaliseen rakentamiseen. Tilan ja ajan eläkeläisulottuvuuksien vuoropuhelu kaupunkitilan käytössä antaa uusia näkökulmia niiden arkisille sisällöille.

Kauppakeskusrakennus: viihtyisyys ja sujuvuus

Uuden ja vanhan vuoropuhelu on uuden kauppakeskuksen rakennuskokonaisuutta ajatellen yksi sen kiinnostavimpia ominaisuuksia. Kun rakennukseen astuu vanhan puolen pääovesta Insinöörinkadulta, aula on matalahko, ja kaarevine tiilipintoineen, kiinteine seinustapenkkeineen ja suihkulähteineen tilan tunnelma on ilmiselvästi vuosikymmenien takaa. Yhdysosan jälkeen kävelijä saapuu kuitenkin melkein yllättäen korkeaan, pelkistettyyn ja ilmiselvästi 2000-luvulle kuuluvaan kaupalliseen, ajallemme tyypilliseen persoonattomaan avaraan tilaan. Kun kauppakeskukseen saapuu uuden pääoven suunnasta, Valtaväylältä, kävelijä astelee ensin tässä ajassa niin tavanomaiselta tuntuvaa avaraa kauppakäytävää, mutta yhdyskäytävää lähestyttäessä eteen avautuuakin Pietilöiden suunnittelema upean kaunis 30 vuotta vanha tiiliseinä kaarevalinjaisine ikkunoineen. Aikaisemmin nämä ikkunat olivat yleensä nuhjuisia, likaisen ja ikävän näköisiä. Nyt uuden kauppakeskuksen myötä tämä vanhan osan omalla tavallaan upein yksityiskohta on ikään kuin palautettu unohduksesta arvoiseensa keskeiseen asemaan yhdeksi keskuksen kauneimmista yksityiskohdista. Rakennuskokonaisuuden historialliset kerrostumat kahdelta eri vuosituhannelta kohtaavat yhdyskäytävien risteyspaikassa, jossa myös uuteen osioon on jätetty avara aukio erilaisten tapahtumien järjestämistä varten.

Suunnittelija kuvasi kauppakeskuksen uudis-osan kokonaisuuden suunnittelua määritelleen

periaatteen näin: ”*Joo, siis periaate on ollut se että vanhalla puolella toimitaan vanhan ehdoilla ja uudella puolella toimitaan ikään kuin ilman sitä rasisetta mikä sieltä sitten tulee koska tota se on ollut se yks keskeinen periaate että vanha erottuu uudesta. Ja, ja toisaalta se myöskin sitten korostaa sitä vanhaa rakennusta.*” Haastattelujen aikoihin kauppakeskusta ympäröivä katuverkko ei ollut vielä saanut nykyistä muotoaan. Sittemmin Insinöörikatu on muuttunut jalankulkuystävällisemmäksi kauppakeskuksen kohdalta. Pääovien kohdalla on hidasteet ja leveä suojatie. Vasta nyt paikalla, josta jo olikin luontevin reitti ylittää katu ja josta monet ovat kadun aina ylittäneet, on merkitty suojatie ja hidasteet, ja jalankulkijat pääsevät liikkumaan sujuvammin. Hervannassa toimivat kaksi palvelubussia palvelevat liikuntarajotteisia asiakkaita tavallisen bussimatkan hinnalla kello 9–14. Bussit hakevat pyynnöstä kotiosoitteesta, ja kauppakeskukselta kyytiin voivat nousta kaikki kyytiä tarvitsevat.

Vuonna 2007 vastaajista kolmasosa piti ostoskeskusta viihtyisänä rakennuksena, ja vuotta myöhemmin sitä piti viihtyisänä yli puolet vastanneista. Kolmasosa piti ostoskeskusta vuonna 2008 viihtyisämpänä kuin vuonna 2007. Vain kaksi oli sitä mieltä, että uusi keskus oli edellistä vähemmän viihtyisä, ja perustelu tälle mielipiteelle oli entisen ostarin kodikkuus verrattuna nykyiseen ”*hehtaarihalliin*”. Vastaajista kaksi mainitsi erikseen Pietilöiden arkkitehtuurin ja muutama muukin esitti mielipiteitä siitä, että uusi osa sopi vanhaan. Eräs vastanneista totesi, että ”*ollaan oikein ylpeitä*”. Osa niistä vastaajista, jotka eivät pitäneet rakennusta viihtyisänä, oli kuitenkin sitä mieltä, että rakennus sopi Hervantaan ja oli sopiva ”*tälle porukalle*”. Suunnittelija kuvaili ulkonäön osalta tehtyjä valintoja seuraavaan tapaan: ”*...kaiken kaikkiaanhan tässä on ollut tavoitteena että siinä ei pyritä mihinkään tällaseen elitistiseen, Kämppi, tai Kämp Galleria henkeen, vaan oikeella tavalla subteutetaan se siihen paikkaan ja niihin asukkaisiin, jotka sitä käyttää.*”

Haastattelujen ikäihmisten vastausten perusteella suunnittelussa tavoitettiin ainakin tutkimuksen kohderyhmän näkökulmasta ”*sopiva*” ratkaisu. Niin sopiva, että haastatellut eivät juuri kommentoineet laajennusosan materiaaleja tai muita fyysisiä ominaisuuksia. Myönteiset kuvaukset viittasivat käytävien tilavuuteen, valoisuuteen, avaruuteen ja ilmavuuteen. Vastaajista kaksi piti miljöötä kylmänä ja kovana ja toivoi tiloihin viihtyisyyttä parantavia elementtejä kuten viherkasveja. Vanhan osan tiiliverhoiluja penkkejä puolestaan moitittiin

lämpötilaltaan kylmiksi istua.

Eläkeikäisten haastattelujen perusteella oli ilmeisempää, että useimmat heistä asioivat Duossa useammin kuin ennen ja että kauppareissut uudistuneeseen keskukseen olivat mieluisampia. Monet pitivät uudistunutta keskusta myös yleisesti viihtyisämpänä ja palveluiltaan monipuolisempänä. Aydin Ozdemir (2008) on havainnut vuorovaikutusetäisyyksiä koskevassa tutkimuksessaan, että avarammissa tiloissa ihmisten on helpompi säädellä vuorovaikutusetäisyyksiä itselleen sopivalla tavalla. Tämän vuoksi avarammat tilat ovat houkuttelevia asioimisen paikkoja. Tämä on mahdollisesti yksi niistä tulkinnoista, joita voi tehdä Hervannan nykyisen kauppakeskuksen suosiosta verrattuna entiseen. Toki myös palveluiden monipuolisuuden lisääntyminen on tärkeä tekijä.

Rowlesin (1978) viitekehyksen elementit: toiminta, orientaatio, mielikuvat ja tunteet limittyivät tämän tutkimuksen havaintojen perusteella monella tapaa toisiinsa haastateltujen ikäihmisten kuvauksissa kauppareissuistaan. Sujuvuuden kokemus syntyi ainakin näissä haastateluissa suhteessa mielikuviin ja muistoihin entisestä, ahtaammasta ostospaikasta. Rakennuksen viihtyvyys ja nykyaikaisuus herätti ylpeyden tunteita siitä, että omaan kaupunginosaan rakennettiin jotain näin hienoa. Muistot ovat läsnä vanhan ihmisen kulkiessa tutuiksi tulleita reittejä, mutta nyt myös kauppakeskusrakennus sisältää konkreettisia historiallisia kerrostumia. Vanha viitekehys on sovellettavissa tähän päivään, mutta osa tulkinnoista saa myös uusia sisältöjä. Rowlesin tutkimus oli aikoinaan urauurtava siinä, että hän näki tuolloin passiivisiksi toimijoiksi ajatellut vanhat ihmiset aktiivisiksi kaupunkitilan käyttäjiä ja toimijoiksi. Vaikka Rowles tunnisti vanhojen ihmisten ympäristökokemuksen rikkauden, hänkin kirjoitti vanhojen ihmisten toimintakyvyn heikkeneväksi ja ympäristön ominaisuudet lisääntyviksi rajoituksiksi. Tässä tutkimuksessa oli ensinnäkin tunnistettavissa se, että vastanneista muutamat kertoivat pystyvänsä jälleen hoitamaan kauppa-asiat itse, vaikka olivat välillä olleet eri syistä liian sairaita lähtemään kauppareissulle. Toipumisen ja toimintakyvyn palautumisen mahdollisuus on tärkeää pitää avoimena, vaikka se olisikin epätodennäköisempi kuin toimintakyvyn heikkenemisen eteneminen. Toiseksi on tärkeää tunnistaa mahdollisuudet toimintakykyä tukevan ympäristön ja kaupunkitilan luomiseen. Seuraavassa tarkastelen vielä, miten esteettömyys ja ulossulkeminen tulivat ilmi tässä tutkimuksessa.

Esteettömyys ja ulossulkeminen

Esteettömyyden ja saavutettavuuden kannalta uusi kauppakeskus vaikuttaisi olevan nyky muodossaan onnistunut. Avarat tilat ja laajennus ovat tosin johtaneet siihen, että etäisyydet kauppakeskuksen sisällä ovat melko pitkät. Kauppakeskuksia kävelyetäisyyksien ja saavutettavuuden näkökulmasta tutkinut Jenni Kuoppa (2010) kutsuu kauppakeskuksien sisäisiä etäisyyksiä maitohyllyparadoksiksi ja parkkipaikkaparadoksiksi. Vaikka kauppakeskus olisikin kävelyetäisyydellä, kauppakeskuksen sisällä etäisyydet ovat yleensä huomattavasti pidemmät kuin pienessä lähikaupassa. Parkkipaikkaparadoksi puolestaan merkitsee sitä, että vaikka kauppakeskukseen matkattaisiin autolla, parkkipaikan saaminen on usein vaikeaa ja auton joutuu jättämään melko kauas sisäänkäynneistä. Haastatellut ikäihmiset eivät pitäneet kauppakeskuksen sisäisiä etäisyyksiä ongelmana, vaikka niiden piteneminen oli toki huomattu. Monelle haastatelluista kauppareissu on osa päivän kävelylenkkiä, joten kauppaan lähtemisen yhtenä motiivina on nimenomaan liikkuminen. Yksi vastaajista kuvasi kauppareisun ja kävelylenkin yhdistämistä seuraavaan tapaan: *”Nousen kuuden maissa, ja seitsemän aikaan lähden usein noin tunnin lenkille ja sen päätteeksi hoidan kauppa-asiat usein jo klo 8–9 välillä.”* Tätä voisi tulkita Jenni Kuopan (2010) kuvaaman kolmannen paradoksin, kauppakeskuskävelyn (*mall walking*) paradoksin, myönteiseksi sovellukseksi. Kuoppa kuvaa kauppakeskuskävelyä paradoksiksi sen vuoksi, että maailmalla on havaintoja kauppakeskuskävelyn yleistymisen vähentäneen kävelyä ulkona, mikä puolestaan heikentää ulkoilureittien käyttöä ja viihtyisyyttä. Tässä tutkimuksessa tehtyjen haastattelujen ja havaintojen perusteella kauppakeskussa kävely joko täydensi ulkona tehtyä kävelylenkkiä tai mahdollisti liikkumisen heille, jotka eivät enää kyenneet kävelemään ulkona. Ne vastaajat, joille matkat alkoivat pituuden vuoksi käyvät raskaiksi, kevensivät taakkaa käyttämällä bussia tai palvelubussia joko tullessa tai kummallakin matkalla. Palvelubussin käyttäjistä monet tähtäävät aamun ensimmäisellä vuorolla ostoskeskuksen suuntaan ja kello 11 lähtevällä bussilla takaisin.

Kauppakeskuksen sisäisiä etäisyyksiä ei kuitenkaan voi tulkita ainoastaan mahdollisuutena kävellä enemmän. Tässäkin tutkimuksessa haastatelluista ikäihmisistä kaksi kertoi ostosten tekemisen palvelubussia käyttäen olevan juuri ja juuri mahdollista toimintakyvyn rajoitusten vuoksi. Toinen heistä kuvaili kauppareisua seuraavasti:

”on aika raskas reissu minulle”. Useimpien mielestä avaruus ja laajemmat tilat helpottivat rollaattorinkin kanssa liikkumista. Aamupäivisin liikkeellä on muitakin ”tilaa vaativia” asiakkaita kuten kotiäitejä vaunujen tai rattaiden kanssa. Haastatteluihin ei tavoitettu niitä ikäihmisiä, jotka eivät jaksaneet tehdä ostoksia itse, koska kohteena olivat ostosmatkoja tekevät ikäihmiset. Anna-Maija Kohijoki (2010) kuvailee Irlannissa iäkkäille käyttöön otettuja kaupan lisäpalveluita, joita ovat esimerkiksi pakkaus- ja kantoapu ja senioreille osoitetut parkkipaikat ovien lähellä.

Esteettömyyden ja saavutettavuuden arvioinnissa on tavallista keskittyä rakennusten ulkopuolisiin etäisyyksiin ja sisäänkäyntien ominaisuuksiin. Hervannan kohdalla kauppakeskuksen lähelle oli sijoitettu senioritaloja, jolloin ajatellaan saavutettavuuden toteutuvan etäisyyden puolesta automaattisesti ja jolloin kaupan sisäiset etäisyydet jäävät esteettömyystarkastelun ulkopuolelle. Sosiologi Julia Twigg (2006) on vertaillut miesten ja naisten mahdollisuuksia ja rajoituksia kaupunkitilan käyttöön ja kuvannut muun muassa julkisten WC-tilojen sijoittelua Iso-Britanniassa. Julkiset naistenhuoneet ovat historiallisesti kohtuullisen tuore ilmiö, ja niiden rajoittamisella on rajoitettu samalla naisten oleskelumahdollisuuksia julkisissa tiloissa. Hervannan Duossa yleiset WC:t sijaitsevat toisessa kerroksessa ja uuden osan aivan kauimmaisessa päädyssä. Käytännössä WC-tilojen sijoittelulla ja maksullisuudella rajoitetaan joidenkin ihmisten mahdollisuuksia asioida ja viettää aikaa Duossa. Tämä ei tosin tullut ilmi haastatteluisissa, ja sen aiheuttaman nolouden vuoksi tästä tarpeesta kertominen on varmasti vaikeaa. Jussi Semi (2010) kuvailee omassa tutkimuksessaan, kuinka esimerkiksi iän aiheuttama toimintakyvyn heikkeneminen voi johtaa siihen, että tulee ulosuljetuksi kaupunkitilasta ja monista palveluista. Esteellisyys on yksi ulossulkemisen tapa, ja esteellisyden eriyntymien tunnistaminen onkin yksi jatkuvista esteettömien ympäristöjen kehittämisen haasteista.

Fyysisen esteettömyyden lisäksi puhutaan sosiaalisesta esteettömyydestä eli siitä, kuinka avoimia julkiset tilat ovat kaikille ihmisryhmille. Hervannan kauppakeskuksen kohdalla julkista ja yksityistä voi tarkastella esimerkiksi paikan historian näkökulmasta. Yksi kauppakeskuksiin liitetty huoli julkisen kaupunkitilan korvaajina liittyy siihen, että kauppakeskus määritetty yksityisesti hallinnoituksi kaupalliseksi tilaksi (esim. Staeheli & Mitchell 2006). Hervannan Duon kohdalla laajennus ja siihen liittynyt ympäristön kehityshankkeet johtivat kuitenkin siihen, että hervantalaisten nä-

kökulmasta julkinen, valtaväestön käytettävissä oleva tila, itse asiassa laajeni. Laajennuksen myötä Hervannan liikekeskuksen valtasi Hervantaa aikaisemmin jakaneen metsän, ja muun rakentamisen myötä koko metsäalue muuttui osaksi urbaania rakennetta. Ennen kaavamuutosta metsikkö jakoi Hervannan asumisen ja kaupan läntiseen puoliskoon sekä työssäkäynnin ja opiskelun itäiseen puoliskoon. Metsän uumenissa sijaitsi myös hiljaisen hyväksynnän saanut ”Pub 341” eli ”metsien miesten” oma leiripaikka. Metsän hävittämisen myötä myös leiripaikka hävitettiin ja ”metsien miehet” (nykyisin myös naiset) ilmaantuivat aikaisempaa näkyvämmiin Hervannan katukuvaan.

Sama prosessi, jonka myötä ”katujen miehet ja naiset” tulivat häädetyiksi nuotiopaikaltaan, johti siihen, että pitkään monien varomat reitit Hervannan puoliskojen välillä avautuivat valtaväestön käyttöön. Haastateltu suunnittelija piti kauppakeskuksen laajennusta tilan avautumisena laajemmalle käyttäjäkunnalle: ”*Nythän se on nimenomaan julkinen. Niin, kyllä, se on kaikille. Juuri tää, että ennen se oli hyvin hyvin harvat kun uskalsi sinne pöpelikköön mennä.*” Tämä lienee yksi esimerkki siitä, että monilla lähiöiden entisillä, nyt täydennysrakennetuilla, joutomailla on ollut monenlaisia eri ihmisryhmille merkityksellisiä käyttötarkoituksia (Saarikangas 2002). Haastateltujen ikäihmisten mielestä Duon näkyvän ja tehokkaan vartioinnin merkitys oli erittäin suuri. Ainoa mainituksi tullut epätoivottu asia asiointireissulla oli ”*juoppojen huuhelu*”, ja sitä kauppakeskuksen uudistuksen jälkeen ei kukaan haastatelluista ollut alueella enää kokenut.

Suomessa esteettömyydestä on tarkat säädökset esimerkiksi Maankäyttö- ja rakennuslaissa (MRL 1999), ja sen noudattamista valvotaan huolella. Kuten yllä kuvatusta ilmenee, esteettömyys ja sen toteutuminen on hyvin monisyinen kokonaisuus. Konkreettisin havainto tämän tutkimuksen perusteella on nimenomaan kauppakeskusten luonne yhtäältä yksityisenä kaupan tilana, jonka muodosta ja ominaisuuksista määrää omistaja, ja toisaalta kauppakeskusten kasvava rooli julkisena kaupunkitilana. Kauppakeskuksia julkisina tiloina ovat Suomessa äskettäin käsitelleet Jussi Semi (2010) ja Pasi Mäenpää (2011). Kumpikin nostaa esiin kaupallisen tilan ongelmallisuuden, erityisesti yksityisen omistuksen aiheuttamat rajoitukset, kuten aukioloajat, ja esimerkiksi poliittisen keskustelun poissulkemisen näkökulmasta. Erityisesti nuorten kohdalla vapaata läsnäoloa kauppakeskuksissa on jo pyritty rajoittamaan (esim. Kuusisto-Arponen & Tani 2009). Tässä tutkimuksessa haastateltujen

eläkeikäisten kuvaukset ja havainnot aamupäivän tunteista Hervannan Duossa osoittavat, että jonkinlainen Anna-Kaisa Kuusisto-Arposen ja Sirpa Tanin (2009) kuvaama ”hengailun maantiede” ei välttämättä ole ikäsidonnaista, vaan ainakin osa seniorikansalaisista oleskelee vapaasti ja viihtyy Duossa muiden samanhenkisten seurassa. Poliittisen keskustelun rajoituksissakin on tapahtunut muutoksia viime vuosina. Syksyn 2008 kunnallisvaaleissa vaalikampanjointi rajoitettiin sovitus- toteutettuun esitteiden jakoon kauppakeskuksen ulko-ovilla. Kevään 2011 eduskuntavaalien aikaan eri puolueiden edustajat kansoittivat keskusaukion kauppakeskuksen kanssa sovitus- muutaman kerran kampanjakauden aikana. Tästä huolimatta kauppakeskus ei täytä kaikkia julkisen tilan oletuksia, mutta se saattaa rajoituksineenkin palvella monipuolisena alueen ihmisten kohtaamispaikkana. Julkisen tilan moninaisuutta korostavat myös Seija Ridell, Päivi Kymäläinen ja Timo Nyssönen (2009) kuvailemallaan erilaisia julkisia tiloja, julkisen tilan määrittelyjä ja sen rajauksia.

Lopuksi

Jussi Semi (2010) kuvaa tutkimuksessaan ihmisten kokemuksia kaupunkitilan jatkuvasta muutoksesta (myös Massey 2008). Vanhimmat ”työn sukupolven” edustajat kokivat muutokset raskaina, ja Semin tulkinta tiivistyy minuuden hukkumiseen. Vuoden 1940 jälkeen syntyneille, ”muutoksen sukupolvelle”, muutokset vaikuttavat limittyvän heidän elämäkertoihinsa osaksi heidän identiteettiään. Hervannan Duon vaiheet viime vuosina ovat olleet konkreettinen esimerkki uuden kaupunkiympäristön jatkuvista muutoksista. Kauppakeskuksen laajennus avattiin keväällä 2007, ja remontoitu vanha osa valmistui saman vuoden syksyllä. Keväällä 2008 tehtyjen haastattelujen tuloksista paljastui vielä monia toiveita, joita haastatelluilla ikäihmisillä oli. Monet niistä ovat toteutuneet vasta viime vuosina. Kauppakeskukset elävät jatkuvassa muutoksessa, jossa tasapainoillaan asiakkaiden toiveiden, tuottavuustavoitteiden ja käytännön realiteettien välillä. Asiakkaat muokkaavat kauppakeskusta, ja näiden muutaman vuoden aikana keskuksista on muotoutunut sujuva ja paikallisesti suosittu kaupan ja kohtaamisten keskus.

Tässä tutkimuksessa hervantalaisten eläkeikäisten haastatteluja on tarkasteltu soveltaen Graham Rowlesin (1978) viitekehystä toiminnan, rakennetun ympäristön ja muistojen näkökulmista. Toimintaan ja käytäntöihin liittyviä viittauksia löytyi aineistosta runsaasti, mutta muiden osa-alueiden

kohdalla aineistoa oli niukemmin. Haastatellut ikäihmiset olivat pääsääntöisesti mutkattoman tyytyväisiä uudistettuun kauppakeskukseen rakennuksena, ja se vaikutti havaintojenkin perusteella palvelevan tätä asiakasryhmää pääpiirteissään odotuksien mukaisesti. Havaintojen perusteella uudistunut kauppakeskus on muistojen ja mielikuvien näkökulmasta rikkaampi ympäristö kuin haastatteluaiaineisto antaisi ymmärtää. Rakennuskokonaisuuden historialliset kerrostumat välittävät Hervannan paikallishistoriaa, ja rakennuksen rooli aluetta yhdistävänä reittinä tekee siitä luontevan kohtaamisten keskittymän. Lyhyissä haastatteluisa esimerkiksi oman henkilöhistorian yhteydet alueen historiaan ja muutoksiin jäivät kuitenkin vähäisiksi.

Kauppareissujen yhteys haastateltujen arkiliikuntaan ja hyvinvointiin välittyi sen sijaan vahvasti. Tämän tutkimuksen valossa paikalliskeskuksen uudistuminen virkisti entisestään sen houkuttelevuutta päivittäisen liikkeelle lähtemisen kohteena ja kevyen sosiaalisen yhteyden luojana. Monet haastatelluista kertoivat uudistuksen jälkeen käytävänsä aikaisempaa harvemmin Tampereen keskustassa, jolloin oman alueen ostoskeskuksen käytöstä tuli aikaisempaa toistuvampi ja tutumpi käytäntö. Haastateltujen joukossa toistui myös aamupäivällä asioiminen ja aamupäivän oma erityinen tila-aikalullottuvuus. Nämä tulokset välittävät juuri tähän tutkimukseen valikoituneiden ikäihmisten kokemuksia ja asioimisen käytäntöjä. Katukyselyyn osallistuneet valikoituivat siitä alueen asukkaiden joukosta, jotka olivat asioimassa ja liikenteessä tutkijan kentällä ollessa. Tämän vuoksi haastateltavien ei voi sanoa edustavan kattavasti alueen eläkeikäistä väestöä.

Käyttäjäkokeemukset ovat muokanneet kaupakeskusta suuntiin, joita ei haastateltujen tekemisen aikaan ollut näköpiirissä. Alkuperäisen suunnitelman mukaan uuden puolen sisätiloihin ei sijoitettu penkkejä, koska niiden pelättiin houkuttelevan liikaa häiriöitä ja koska ne haittaavat yhtenä päätavoitteena ollutta kulkemisen sujuvuutta. Nyt penkkejä on sekä palvelubussien odottajille että keskusaukion tuntumassa. Häiriöitä hallitaan jatkuvasti näkyvällä vartiointihenkilöstön läsnäololla. Toinen suunnitteluvaiheesta poikkeava lopputulos on taksitolppien sijoittaminen vanhalle pääkadulle, vaikka suunnitelman mukaan ne olisi pitänyt sijoittaa uudelle sisäänkäynnille Valtaväylän puolelle. Tässä mielessä vanha puoli ikään kuin piti pintansa, ja kauppakeskus on ihmisvirtojen näkökulmasta kallellaan vanhan puolen suuntaan. Tämä on vastoin suunnitelmia, joiden mukaan

ihmisvirrat pyrittiin ohjaamaan Valtaväylän suuntaan, missä avajaisetkin keväällä 2007 toteutettiin. Myös ostoskärryjen palautuspisteitä lisättiin palvelemaan paremmin erityisesti jalankulkijoita ja palvelubussin käyttäjiä.

Nyt kolme vuotta keskustahankkeen toteutumisen jälkeen vaikuttaa pääpiirteissään selvältä, että hankekokonaisuus on ollut monin tavoin onnistunut, ja sen tuloksena Hervannan keskusta on uudistunut ilmeisen selvästi myönteiseen suuntaan. Annuska Rantasen (2010) analyysi Hervannan Duosta on samansuuntainen. Rantasen mukaan Duo integroitu ympäristöönsä, se toimii lähialueita yhdistävänä elementtinä ja asiakkaat ovat tasa-arvoisessa asemassa riippumatta siitä, tulevatko he paikalle jalan, pyörällä, bussilla vai omalla autolla. Rantasen arvio Duosta kaupunkitilana rajautuu kuitenkin vain sen suhteeseen ympäröivään kaupunkitilaan. Jatkossa olisikin kiinnostavaa tutkia myös kauppakeskusten sisätiloja kaupunkitilan näkökulmasta. Vuonna 2007 suunnittelija kuitenkin palasi vielä lähiuudistuksen alkuvaiheen yli 10 vuotta aiempiin, kovasti epävarmimpiin tunnelmiin: ”*Sillon kun tätä uudistusprojektiä käynnistettiin niin sillon tuntu hyvin kaukaselta ja vieraalta että yleensä rakentamalla voidaan tuoda jotakin positiivista.*” Suunnitteluvaiheessa hankkeen onnistumisesta ei vielä ollut tietoa. Nykyinen ”menestyvä paikka” (Lowe 2005) syntyi ensinnäkin vuosien taustatyön ja suunnittelun ja toiseksi muutaman vuoden käyttäjäkokemusten muokkaamana.

Kiitokset

Kiitän kannustuksesta ja arvokkaista kommentteista professori Marja Jylhää ja professori Jouni Häkliä sekä kahta tuntematonta arvioijaa. Tutkimusta rahoittivat Suomen Akatemia (Marja Jylhä, projekti 106967), Suomen kulttuurirahaston Pirkanmaan rahasto (Suvi Fried) ja Ikääntyminen, hyvinvointi ja teknologia -tutkijakoulu.

Lähteet

- Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2010). Asiantuntija-haastattelun analyysi. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino, Tampere, 372–394.
- Andrews, Gavin J. & Phillips, David R. (2005). *Ageing and place. Perspectives, policy practice*. Routledge, London.
- Berke, E. M., Koepsell, T. D., Moudon, A. V., Hoskins, R. E. & Larson, E. B. (2007). Association of the built environment with physical activity and obesity in older persons. *American Journal of Public Health* 97:3, 486–492.
- Bowling, Ann, Barber, Julie, Morris Richard & Shah, Ebrahim

- (2006). Do perceptions of neighbourhood environment influence health? Baseline findings from a British survey of aging. *Journal of Epidemiology and Community Health* 60:6, 476–483.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2003). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Frank, L. D., Schmid, T. L., Sallis, J. F., Chapman, J. & Saelens, B. E. (2005). Linking objectively measured physical activity with objectively measured urban form: findings from SMARTRAQ. *American Journal of Preventive Medicine* 28:2, Supplement 2, 117–125.
- Freedman, Vicki A., Grafova, Irina B., Schoeni, Robert F. & Rogowski Jeannette. (2008). Neighborhoods and disability in later life. *Social Science & Medicine* 66:11, 2253–2267.
- Fried, Suvii, Pietilä, Minna & Saarenheimo, Marja (2005). Hoivan paikallisuus. Teoksessa Saarenheimo, Marja & Pietilä, Minna (toim.) *Kaksin kotona. Iäkkäiden omaishoitoperiteiden arjen ulottuvuuksia. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Tutkimusraportti 6*. Vanhustyön keskusliitto, Helsinki.
- Gardner, Paula J. (2011). Natural neighborhood networks – important social networks in the lives of older adults aging in place. *Journal of Aging Studies* 25:3, 263–271.
- Grafova, Irina B., Freedman, Vicki A., Kumar, Rizie & Rogowski, Jeannette (2008). Neighborhoods and obesity in later life. *American Journal of Public Health* 89:11, 2065–2071.
- Haarni, Ilka (2010). *Kolmas elämä: aktiiviset eläkeikäiset kaupungissa*. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.
- Handy, S.L., Boarnet, M.G., Ewing, R. & Killingsworth, R.E. (2002). How the built environment affects physical activity: views from urban planning. *American Journal of Preventive Medicine* 23:2, Supplement 1, 64–73.
- Harper, Sarah & Laws, Glenda (1995). Rethinking the geography of ageing. *Progress in Human Geography* 19:2, 199–221.
- Huttunen, Laura (2010). Tiheä kontekstointi: haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino, Tampere, 39–63.
- Häkli, Jouni, Laakkonen-Pöntys, Karoliina & Randell, Mari (2003). Kansalaisten Hervanta: asukkaiden osallistuminen sekä toiminta- ja vaikutusmahdollisuudet. *Hervanta-sarja 10/2003*. HerPro, Tampere.
- Kanninen, Vesa & Rantanen Annuska (toim., 2010). Kauppakeskukset osana kestäväää kulutusta ja kaupunkirakennetta. *Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja C 82*. Aalto yliopisto, Espoo.
- Karisto, Antti (2008). *Satumaa. Suomalaiseläkeläiset Espanjan Aurinkorannikolla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Karjalainen, Pekka (2004). Uudenlaisia otteita ja kertaustyyliä. Lähiöuudistus 2000-ohjelman arvioinnin loppuraportti. *Suomen ympäristö 703*. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- King, W. C., Belle, S. H., Brach, J. S., Simkin-Silverman, L. R., Soska, T. & Kriska, A. M. (2005). Objective measures of neighborhood environment and physical activity in older women. *American Journal of Preventive Medicine* 28:5, 461–469.
- Kohijoki, Anna-Maija (2010). Päivittäistavarakaupan palvelujen saavutettavuus. Teoksessa Kanninen, Vesa ja Rantanen, Annuska (toim.) *Kauppakeskukset osana kestäväää kulutusta ja kaupunkirakennetta. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja C 82*. Aalto yliopisto, Espoo, 26–29.
- Kortteinen, Matti (1982). *Lähiö: tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Otava, Helsinki.
- Kuoppa, Jenni (2010). Kauppakeskus kävelyetäisyydellä – asukasnäkökulma saavutettavuuteen. Teoksessa Kanninen, Vesa ja Rantanen, Annuska (toim.) *Kauppakeskukset osana kestäväää kulutusta ja kaupunkirakennetta. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja C 82*. Aalto yliopisto, Espoo, 38–41.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa & Tani, Sirpa (2009). Hengailun maantiede. Arjen kaupunki nuorten olemisen tilana. *Alue & Ympäristö 38:1*, 51–58.
- Lehtonen, Turo-Kimmo & Mäenpää, Pasi (1997). *Valtava mustekala: kuinka kauppakeskusta käytetään?* Helsingin kaupunki, Helsinki.
- Leyden, Kevin M. (2003). Social capital and the built environment: The importance of walkable neighborhoods. *American Journal of Public Health* 94:9, 1546–1551.
- Lowe, Michelle (2005). The regional shopping centre in the inner city: a study of retail-led urban regeneration. *Urban Studies* 42:3, 449–470.
- Lumme-Sandt, Kirsi (2005). Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteissa. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino, Tampere, 125–144.
- Massey, Doreen (2008). *Samanaikainen tila*. Vastapaino, Tampere.
- MRL = Maankäyttö- ja rakennuslaki (1999). *Suomen säädös-kokoelma 132*.
- Mäenpää, Pasi (2011). *Helsinki takaisin jaloilleen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Newman, A., Simonsick, E., Naydeck, B., Boudreau, R., Kritchevsky, S., Nevitt, M., Pahor, M., Satterfield, S., Brach, J., Studenski, S. & Harris, T. (2006). Association of long-distance corridor walk performance with mortality, cardiovascular disease, mobility limitation, and disability. *JAMA* 295:17, 2018–2026.
- Oldenburg, Ray (1989). *The great good place. Cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. Marlow & Company, New York.
- Ozdemir, Aydin (2008). Shopping malls: measuring interpersonal distance under changing conditions and across cultures. *Field Methods* 20:3, 226–248.
- Peace, Sheila, Holland, Carol & Kellaher, Leonie (2006). *Environment and identity in later life*. Open University Press, Maidenhead.
- Rajaniemi, Jere (2006). Arkea tukevat verkostot – ikääntyneiden kokemuksia arjen sujumisesta. *Gerontologia* 20:4, 169–181.
- Rantakokko, Merja (2011). *Outdoor environment, mobility decline and quality of life among older people*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Rantanen, Annuska (2010). Kauppakeskus kaupunkitilana – integroituminen lähiympäristöön. Teoksessa Kanninen, Vesa ja Rantanen, Annuska (toim.) *Kauppakeskukset osana kestäväää kulutusta ja kaupunkirakennetta. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja C 82*. Aalto yliopisto, Espoo, 34–37.
- Rastas, Anna (2010). Haastatteluaineistojen monet tehtävät etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Ruusuvoori,

- Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino, Tampere, 64–89.
- Ridell, Seija, Kymäläinen, Päivi & Nyysönen, Timo (2009). Julkinen tila tänään. Teoksessa Ridell, Seija, Kymäläinen, Päivi & Nyysönen, Timo (toim.) *Julkisen tilan poetiikka ja politiikka. Tieteidenvälisiä orteita vallasta kaupunki-media- ja virtuaalituloissa*. Tampere University Press, Tampere, 7–38.
- Roivainen, Irene (1993). Lähiö ja sen asukkaat murroksessa. Tutkimus hervantalaisista teollisuustyöntekijöistä. *Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia A-sarja* 5, Tampere.
- Roivainen, Irene (1999). *Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia, Helsinki.
- Rounakoski, Annamari, Somerpalo, Sakari, Kaakinen Juha & Kinnunen, Riitta (2005). Esteettömyys ja ikääntyneiden palvelutarve. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä* 11, Helsinki.
- Rowles, Graham D. (1978). *Prisoners of space? Exploring the geographical experiences of older people*. Westview Press, Boulder.
- Saarikangas, Kirsi (2002). Merkityksellinen tila: lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena. Teoksessa Syrjämaa, Taina & Tunturi, Janne (toim.) *Eletty ja muistettu tila*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 48–75.
- Saelens, B. E., Sallis, J. F. & Frank, L. D. (2003). Environmental correlates of walking and cycling: findings from the transportation, urban design, and planning literatures. *Annals of Behavioral Medicine* 25:2, 80–91.
- Sarola, J. P. (1994). Asuin ympäristön ja paikan merkitys vanhalle ihmiselle. Teoksessa
- Uutela, Antti & Ruth, Jan-Erik (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Gaudeamus, Helsinki, 116–131.
- Semi, Jussi (2010). *Sisäiset sijainnit. Tutkimus sukupolvien paikkakokemuksista. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies* 2, Joensuu.
- Simonsick, E. M., Guralnik, J. M., Volpato, S., Balfour, J. & Fried, L. P. (2005). Just get out the door! Importance of walking outside the home for maintaining mobility: findings from the women's health and aging study. *Journal of the American Geriatrics Society* 53:2, 198–203.
- Stæheli, Lynn A. & Mitchell, Don (2006). USA's destiny? Regulating space and creating community in American shopping malls. *Urban Studies* 43:5/6, 977–992.
- SVT = Suomen virallinen tilasto (2011). *Väestöennuste [verkojulkaisu]*. 18.9.2011, <http://tilastokeskus.fi/til/vaenn/index.html>
- Turun kauppakorkeakoulu (2011). *KUMU 2011*. 14.11.2011, <http://www.tse.fi/FI/YKSIKOT/LAITOKSET/JA/INEET/TM/TUTKIMUS/Pages/Kumu2011.aspx>
- Twigg, Julia (2006). *The body in health and social care*. Palgrave MacMillan, Basingstoke.
- Vilkkö, Anni (2000). Riittävästi koti. *Janus* 8:3, 213–230.
- Vilkkö, Anni (2010). Koti vanhetessa. Teoksessa Vilkkö, Anni, Suikkanen, Asko & Järvinen-Tassopoulos (toim.) *Kotia paikantamassa*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 213–236.